

MEMÒRIA DE LA INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA
PREVENTIVA EFECTUADA ALS CARRERS DE LA
RIBERA, NÚM. 3, I COMERCIAL, NÚM. 11-19.

BARCELONA (BARCELONÈS)

Codi MHCB: 056/05

Dates de la intervenció: 8 a 21 de març de 2005.

Laia Santanach i Suñol

Març de 2006

ÍNDEX

1. Fitxa tècnica	3
2. Situació del jaciment	4
3. Notícies històriques i intervencions anteriors	6
4. Motivacions i objectius de la intervenció	13
5. Metodologia	14
6. Descripció dels treballs realitzats	15
7. Conclusions	19
8. Bibliografia	22
ANNEXES	26
Repertori estratigràfic	
Documentació gràfica	
▪ Documentació fotogràfica	
▪ Documentació planimètrica	

1. Fitxa tècnica

NOM DE LA INTERVENCIÓ	Carrer de la Ribera, núm. 3, i carrer Comercial, núm. 11-19.
UBICACIÓ	Barri de Santa Maria del Mar o de la Ribera Barcelona (Districte de Ciutat Vella)
COORDENADES UTM Fus31N amb Datum ED50 (UB/ITC)	X: 431925 m. Y: 4582087 m. Z: 5'73 m. s. n. m.
CONTEXT	Zona urbana
TIPUS D'INTERVENCIÓ	Preventiva terrestre
CLASSE D'ACTIVITAT	Control i excavació
DATES D'INTERVENCIÓ	8 a 21 de març de 2005
PROMOTOR	FECSA ENDESA
EQUIP TÈCNIC	Direcció: Laia Santanach i Suñol

2. Situació del jaciment

El seguiment arqueològic que s'ha efectuat, i del qual presentem la memòria, s'ha portat a terme al nucli antic de Barcelona, concretament al barri de la Ribera, en un indret amb terrenys quaternaris.

El terme municipal de Barcelona s'estén bàsicament sobre una superfície gairebé plana (el Pla de Barcelona). El Pla limita pel sud-est amb el mar i pel nord-oest amb una barrera muntanyosa, la Serralada Litoral, que el separa de la veïna depressió del Vallès, mentre que s'expandeix cap al nord-est i el sud-oest fins als límits naturals que marquen les artèries fluvials del Besòs i del Llobregat. Les coordenades entre les quals s'estén són 2°7' a 2°11' de longitud est de Greenwich i 41°22' a 41°27' de latitud nord.¹

La funció de capital de Barcelona ha estat sens dubte afavorida per la situació geogràfica del Pla, on conflueixen els dos grans eixos de comunicació que travessen en direcció nord - sud la Catalunya central (el Llobregat i l'eix dels rius Besòs - Congost - Ter); accedeixen a la ciutat a través del congost de Martorell, el primer, i del coll de Finestrelles, sota el turó de Montcada, el segon².

En aquesta plana, quasi completament urbanitzada avui, es destaquen unes zones clarament distingibles³:

- a) El nucli antic, que restà clos fins a la desaparició de les muralles, a mitjans del segle XIX. Proper a la mar, està dominat pel sud pel gran promontori de Montjuïc, que s'aixeca suaument sobre el Pla i cau bruscamment sobre la mar, facilitant així la defensa del litoral. En aquesta zona hi podem diferenciar tres àrees:
 - un nucli central, damunt el Mont Tàber, que correspon a la primitiva ciutat romana.
 - al voltant d'aquest nucli central trobem tot un seguit de petites viles que es van formar en època medieval i que s'inclogueren

¹ SANZ, 1988, pàg. 19 i 21.

² AA. VV., 1982, pàg. 68.

³ AA. VV., 1982, pàg. 68.

dins el perímetre de les muralles aixecades els segles XIII-XIV. Algunes d'aquestes viles noves són els actuals barris coneguts amb els noms de les esglésies que els centralitzen: del Pi, de Santa Anna, de la Mercè, de Sant Cugat, de Sant Pere o de Santa Maria del Mar (recordem que el seguiment arqueològic de la present memòria s'ha realitzat en aquest últim barri, també anomenat de la Ribera).

- els darrers sectors del nucli antic de la ciutat, és a dir, la Rambla i el Raval, començaren a ser urbanitzats quan quedaren inclosos dins del tercer recinte fortificat, que es bastí durant la segona meitat del segle XIV i la primera del XV.
- b) Una sèrie de petits nuclis de poblament més densos, antics pobles forans creats a l'entorn de la ciutat, sense possibilitat d'aproximar-se a la Barcelona emmurallada per evidents raons estratègiques. No fou fins a darreries del segle XIX i principis del XX, una vegada enderrocades les muralles, que anaren essent annexionats a la ciutat.
- c) Una àmplia zona quadriculada, de carrers amples, planificada a la segona meitat del segle XIX (l'Eixample del pla Cerdà), quan caigueren les muralles medievals que encotillaven el creixement urbanístic de la ciutat. L'Eixample va representar la unió entre la Barcelona vella i els municipis del Pla (que, com ja hem dit, acabarien formant part de la ciutat a partir de la fi del segle), i permeté alhora el creixement demogràfic i urbanístic modern, ultrapassat els darrers decennis per un creixement sovint caòtic i incontrolat que ha arribat, amb caràcter marcadament suburbial, als racons més extrems de la plana i ha amenaçat tota la muntanya.

3. Notícies històriques i intervencions anteriors

Notícies històriques

La zona intervinguda va formar part del *suburbium* o àrea de terreny íntimament lligada a la *Colonia Iulia Augusta Faventia Paterna Barcino*, fundada en època d'August.

La fundació de *Barcino* va suposar, d'una banda, una modificació en l'estructura del territori, ja que es dividí per tal d'estructurar i ordenar el camp i per facilitar, mitjançant el cadastre, la recaptació d'impostos. De l'altra banda, i relacionat amb el que acabem d'esmentar, la nova fundació va significar la desaparició d'algunes *villae* republicanes tardanes i la construcció d'altres de noves a partir del segle I d. C., mentre que les que sobrevisqueren foren objecte de modificacions importants⁴.

És possible, doncs, que l'àrea on s'ha realitzat el seguiment fos ocupada per vil·les, així com també és probable que formés part de la necròpolis romana tardana que s'ha documentat àmpliament a l'entorn de la ciutat, a banda i banda de l'antiga via d'accés, la Via Augusta, que desembocava al *cardo maximus* de la ciutat pel nord-est.⁵

En qualsevol cas, els orígens de la urbanització de la zona intervinguda s'han de buscar en un procés marcat per l'augment de la producció agrícola, per les últimes fases de la conquesta dels comtats catalans, per l'enfortiment dels contactes amb el món occità i per l'inici de l'expansió comercial mediterrània. Tots aquests factors col·laboraren a un desenvolupament comercial i artesà que, sumat a la densificació del clos emmurallat, va provocar l'aparició de *vilanoves* al voltant de la ciutat romana a la darrerria del segle X, durant el segle XI i al llarg del segle XII⁶.

⁴ GRANADOS, 1991, pàg. 157-158.

⁵ GRANADOS, 1991, pàg. 158-159; HURTADO, MESTRE i MISERACHS, 1995, pàg. 38, 50 i 51.

⁶ GARCIA i GUÀRDIA, 1986, fig. 4 i 5; HURTADO, MESTRE i MISERACHS, 1995, pàg. 80-82; MARSINACH, 1989, pàg. 120.

Els nous nuclis de població nasqueren en centres d'atracció pròxims a la ciutat. Per exemple, a l'entorn del mercat que se celebrava al peu de la porta oriental de la muralla aparegué el *burgus* o Vilanova del Mercadal, també anomenada Bòria (segle X), al voltant de l'aqüeducte romà en ruïnes s'originà la Vilanova dels Arcs (segle X), i a prop d'edificis religiosos nasqueren d'altres vilanoves, com la de Santa Maria del Pi, la de Sant Cugat, la de Sant Pere o la de Santa Maria de les Arenes (totes elles del segle XI, si bé sembla que ja des del segle X degué existir un petit suburbi pescador i mariner a l'entorn de l'església de Santa Maria de les Arenes, que està documentada per primera vegada l'any 998).⁷

La intervenció arqueològica de la present memòria s'ha portat a terme precisament en la zona ocupada per la Vilanova de Santa Maria de les Arenes, que també s'anomenava Vilanova del Mar o Ribera.

Es tractava inicialment d'un territori propietat de la casa comtal de Barcelona. En un primer moment, es caracteritzà pel fet de ser una zona costanera amb gran presència d'aiguamolls, de rieres i torrents que, de mica en mica, s'anaren dessecant, desviant i/o convertint en clavegueres.⁸

La Vilanova cresqué en un principi sense organització urbanística, fins que, cap a la primera meitat del segle XII, el comte Ramon Berenguer IV va cedir part de la propietat d'aquests terrenys a alguns prohoms de la ciutat, entre els quals hi havia Guillem Ramon de Montcada. Amb aquesta cessió, que sembla que pagava deutes establerts per conquerir Tortosa, es facilità la parcel·lació en propietats de la zona. D'aquesta manera prengué força la creació de la xarxa de carrers⁹.

El desenvolupament de les diverses vilanoves al voltant de la ciutat va comportar la necessitat de construir un nou recinte emmurallat per a protegir-

⁷ CIRICI, 1975, pàg. 66; GARCIA i GUÀRDIA, 1986, pàg. 12 i fig. 4 i 5; GUÀRDIA i GARCIA, 1992, pàg. 41.

⁸ FABRE i HUERTAS, 1977, pàg. 233-234.

⁹ AA. VV., 1997, pàg. 182.

les (el primer recinte, la muralla romana del segle IV, havia quedat sobrepassada pel creixement demogràfic). Així doncs, durant la segona meitat del segle XIII s'inicià la construcció de la nova muralla. La Vilanova del Mar o Ribera, però, no seria encerclada pel nord-est fins al segle XIV, amb el tram de muralla iniciat el 1358. L'emmurallament pel cantó marítim finalitzà el segle XVI.¹⁰

Durant els segles XIII i XIV, la Ribera anà creixent des del punt de vista urbanístic, econòmic i social, i es configurà com a unitat administrativa (fou l'anomenat quarter de Santa Maria del Mar o quarter de Mar). Es convertí, així mateix, en la zona més densa i poblada de la ciutat, alhora que va concentrar la part principal dels oficis dedicats a les activitats marineres, comercials i productives. D'aquesta manera, el barri es convertí en "l'autèntic motor de la ciutat"¹¹.

El desenvolupament de la Ribera va portar a la construcció, entre 1329 i 1382, d'una nova església parroquial que substituï la de Santa Maria de les Arenes: fou l'església de Santa Maria del Mar, un exponent del gòtic català que també es va conèixer com la "catedral del mar"¹².

Ja al segle XVI, a través d'un fogatge de 1516, es pot apreciar una lleugera pèrdua de pes demogràfic del quarter de Mar, que s'explica per les crisis del segle XV i per les accions del govern municipal per tal d'afrontar-les (promoció de la producció industrial, construcció d'un nou port i dic)¹³.

No obstant això, fins el 1714 es va mantenir una certa preponderància de la Ribera. Ara bé, a partir de la derrota catalana d'aquest any, es va entrar en un període definitiu de decadència, ja que Felip V ordenà destruir un miler de cases de la Ribera per tal de construir una fortalesa militar (amb la seva corresponent esplanada a l'entorn) que reforcés el sistema defensiu i, sobretot,

¹⁰ GARCIA i GUÀRDIA, 1986, pàg. 22 i fig. 8-9; HURTADO, MESTRE i MISERACHS, 1995, pàg. 120-121.

¹¹ GUÀRDIA i GARCIA, 1992, pàg. 47.

¹² GUÀRDIA i GARCIA, 1992, pàg. 60.

¹³ GUÀRDIA i GARCIA, 1992, pàg. 61.

assegurés un control efectiu sobre la població de Barcelona: la Ciutadella¹⁴. La seva construcció va significar també el desviament del Rec Comtal, que havia estat construït a iniciativa del comte Mir (molt probablement aprofitant el traçat d'un dels antics aqüeductes romans) i que se sap que ja existia l'any 964: "*regio de Miro Comite*"¹⁵. El nou recorregut del Rec Comtal passava per l'actual carrer del Rec.

La vida de la Ciutadella es perllongà fins que, amb la revolta de 1868, es va aconseguir per fi el seu desitjat enderrocament (1869).

Els terrenys que havia ocupat foren destinats a la realització de dos grans projectes: el parc de la Ciutadella, d'una banda, i el mercat del Born (1876), de l'altra, ambdós dissenyats pel mestre d'obres Josep Fontserè.¹⁶

Durant la segona meitat del segle XIX i els inicis del segle XX, el barri fou objecte d'una sèrie de processos que en modificaren la fesomia: d'una banda, es produí l'enderrocament de la Ciutadella amb el triomf de la Revolució de Setembre de 1868¹⁷; de l'altra, es portaren a terme noves polítiques d'obertura de carrers més amples i rectes a ciutat antiga que, entre d'altres, es concretaren en el carrer de la Princesa (1851-1853), i la Via Laietana (entre 1908 i 1913).¹⁸

Intervencions anteriors

El barri de la Ribera és una zona que ha estat objecte d'un nombre important d'intervencions arqueològiques. Per aquesta raó, citarem només aquelles que considerem rellevants per l'interès de les restes exhumades o bé

¹⁴ Hi ha autors que parlen de 1262 cases enderrocades (FABRE i HUERTAS, 1977, pàg. 238), d'altres afirmen que van ser 800 (AA. VV., 1983, pàg. 194), mentre que d'altres asseguren que les cases demolides foren aproximadament 1015, incloses les ja enderrocades en aquesta àrea pel setge i l'assalt (GARCIA i GUÀRDIA, 1986, pàg. 62-63).

¹⁵ FABRE i HUERTAS, 1977, pàg. 178.

¹⁶ AA. VV., 1985, pàg. 274 i 283.

¹⁷ NICOLAU i CUBELES, 2004, pàg. 35.

¹⁸ El desembre de 1913 es va enderrocar l'última illa de cases que impedia la visualització completa del solar de la futura Via Laietana (AA. VV., 2001, pàg. 61, 63 i 156).

per la proximitat temporal i/o espacial a la zona intervinguda en la present memòria.

La construcció d'un aparcament subterrani a la plaça Comercial, a l'inici de la dècada de 1990, va posar al descobert una vintena d'enterraments tardoromans en fossa simple i tègula, així com també una part de l'urbanisme del barri que fou enderrocat per la construcció de la Ciutadella, al segle XVIII.¹⁹

L'any 1998, es va portar a terme una intervenció arqueològica a l'antic mercat del Born, en el context de les obres d'adequació de l'edifici com a Biblioteca Provincial. Va consistir en un sondeig que descobrí part del traçat del Rec Comtal i estructures d'habitació modernes²⁰.

El mateix any es va actuar, des d'un punt de vista arqueològic, a la Casa Mauri i al Palau Finestres del carrer de Montcada (núm. 21 i 23, respectivament), ja que calia rehabilitar-los per tal de condicionar-los com a dependències del Museu Picasso de Barcelona. Es va efectuar una sèrie de sondejors arqueològics, i es féu un seguiment de les obres de rehabilitació dels edificis. D'aquesta manera, es va documentar una possible existència, entorn del moment de fundació de la colònia de *Barcino*, d'un forn d'àmfores en una zona propera a l'excavada, el qual podria estar en relació amb una vila o centre d'exploració agrícola. També es va localitzar una petita estructura conformada per dos murs i pavimentada amb *opus signinum*, que va ser datada entre els segles I i V d. C. D'altra banda, es documentaren vuit tombes que es dataren entre el segle V i el VI o més enllà, amb un total de dotze individus. Finalment, es va constatar la construcció dels grans casals gòtics del carrer de Montcada als segles XIII i XIV (el Palau Finestres és de la primera meitat del segle XIV), mentre que la Casa Mauri es construí al segle XVII²¹.

Ja a l'any 2001, es realitzà una excavació a l'avinguda Marquès de l'Argentera (a la zona davant de l'estació de França i la seu del Govern Civil), i al tram baix del carrer del Comerç fins a connectar amb l'aparcament de la

¹⁹ Excavació arqueològica realitzada pel SAC, Farré i Serra, 1991 (GRANADOS, 1982, pàg. 150; PUIG, 1999, pàg. 268).

²⁰ FÀBREGAS i HUERTAS, [1998 o posterior].

plaça Comercial al davant de l'antic mercat del Born. Va consistir en una sèrie de sondejos motivats per la construcció d'un aparcament al subsòl de l'avinguda Marquès de l'Argentera i del carrer del Comerç. Es documentaren nivells arqueològics d'època moderna, tant anteriors a l'enderrocament ordenat per Felip V com posteriors.²²

L'entorn del passeig del Born (això comprèn Passeig del Born, carrer Sombrerers, plaça del Fossar de les Moreres i placeta de Montcada) va ser objecte d'intervencions arqueològiques també durant l'any 2001, ja que s'adequaren els serveis existents i el paviment, així com també s'instal·laren sistemes de recollida pneumàtica d'escombraries i es col·locà un pevetor commemoratiu al centre del Fossar de les Moreres. En la primera intervenció, es va localitzar un total de tres individus inhumats d'època romana tardana i un nivell de pavimentació, el qual podria correspondre a un *rudus*²³. Les següents intervencions arqueològiques tingueren com a resultat la localització de part de la necròpolis romana tardana que s'estenia entre els indrets actualment ocupats per l'església de Santa Maria del Mar i per l'antic mercat del Born. S'hi identificaren un total de vint-i-quatre enterraments, amb tres models de tombes: enterraments en fossa simple, enterraments en caixa de fusta i enterraments infantils en àmfora. Així mateix, es van localitzar quatre enterraments altmedievals a la placeta de Montcada (únicament un d'ells amb fossa), vinculats per la seva cronologia i situació a l'antiga sagrera de Santa Maria de les Arenes. Finalment, s'excavà una petita part de la gran fossa comuna on van ser inhumades les víctimes del setge borbònic que va patir Barcelona l'any 1714²⁴.

Entre el novembre de 2001 i l'abril de 2002, es va portar a terme la gran excavació del solar del mercat del Born, en previsió de la construcció de la Biblioteca Provincial de Barcelona. Els resultats permeten veure l'evolució d'aquesta zona del barri de la Ribera des dels seus orígens medievals fins a la seva destrucció en època moderna, arran de la construcció de la ciutadella

²¹ VILA, [1998 o posterior].

²² FERRER, 2002.

²³ FÀBREGAS, 2004.

²⁴ CALPENA, 2004.

militar. D'aquesta manera, s'ha documentat com es va anar ocupant de manera gradual: l'àrea nord s'edificà al segle XIV, amb construccions grans i de qualitat, mentre que l'àrea meridional va ser ocupada per cases de pescadors molt més petites al segle XVI. Això no obstant, al segle XVII es portaren a terme transformacions en els edificis d'ambdues àrees (canvi d'orientació de les cases, modificacions de la distribució de les parets).²⁵

Durant l'any 2004, es van portar a terme sondeigs informatius a l'antiga Seca de Barcelona, en què es va constatar que, malgrat que l'edifici actual es data del segle XVII, conserva restes estructurals de la baixa edat mitjana (darrerria del segle XIII i segle XIV).²⁶

Amb motiu d'unes obres de reforçament de la xarxa elèctrica, també l'any 2004 es va realitzar un seguiment arqueològic als carrers Comercial, de la Ribera i passeig de Picasso. Durant aquesta intervenció, es va documentar, a la cantonada del carrer Comercial amb Ribera, un parell de murs molt probablement d'època moderna.²⁷

Així mateix, el 2004 es van portar a terme, amb motiu de la construcció de nous habitatges, dues excavacions arqueològiques en extensió a solars del passeig de Picasso, en una àrea molt pròxima a la present intervenció. En totes dues es localitzà el teixit urbà de l'antic barri de la Ribera: d'una banda, part de l'antiga església del convent dels Clergues Menors²⁸ i habitacions de caire domèstic; de l'altra, el traçat empedrat del carrer del Bonaire i estructures d'habitatge d'època baixmedieval (segles XIV-XV), reformades a partir del segle XVI fins al segle XVIII.²⁹

²⁵ ARTIGUES i FERNÁNDEZ, 2002.

²⁶ MIRÓ, 2005, pàg. 144.

²⁷ MONGUILÓ, 2005.

²⁸ GARCIA i GUÀRDIA, 1993, pàg. 58.

²⁹ MIRÓ, 2005, pàg. 146-147.

4. Motivacions i objectius de la intervenció

El seguiment arqueològic de la present memòria va originar-se a partir d'una obra promoguda per l'empresa FECSA ENDESA per tal de realitzar una canalització elèctrica subterrània de baixa tensió (núm. d'expedient: 140594-B). Com que l'àrea afectada forma part d'una Zona d'Interès Arqueològic i d'alt valor històric de la ciutat de Barcelona, es va plantejar la necessitat de realitzar una intervenció arqueològica preventiva, d'acord amb la normativa municipal i general en matèria patrimonial.

El control arqueològic de l'obra es va encarregar a l'empresa de gestió arqueològica ATICS, S. L., i l'arqueòloga Laia Santanach n'assumí la direcció tècnica. Els treballs de control es van dur a terme entre els dies 8 i 17 de març de 2005, sota la supervisió del Servei d'Arqueologia del Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona. Pel que fa als treballs d'estesa de cable, foren executats per l'empresa Canalizaciones Moravera.

Amb el seguiment arqueològic es pretenia, d'una banda, localitzar i documentar possibles restes patrimonials que poguessin veure's afectades per l'actuació urbanística, i, de l'altra banda, i relacionat amb la primera, obtenir la màxima informació possible de l'àrea afectada per tal de complementar els estudis realitzats fins a l'actualitat. En aquest sentit s'ha de tenir en compte que:

- a) el lloc que ens ocupa es troba a la zona suburbial de la ciutat romana de *Barcino*.
- b) l'antic Rec Comtal passava per la zona intervinguda.
- c) En diverses intervencions realitzades a l'antic mercat del Born i entorn immediat i proper s'ha documentat la presència d'estructures arquitectòniques que formaven part de l'antic barri de la Ribera, enderrocat parcialment després de la derrota de 1714.

5. Metodologia

Tal i com el Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona especifica, en aquesta intervenció arqueològica s'ha utilitzat el mètode de registre ideat per E. C. Harris³⁰ i A. Carandini³¹.

Es tracta d'una metodologia sistemàtica que consisteix a registrar objectivament els estrats que s'exhumen, amb l'objectiu d'entendre'n la formació, delimitació i ordre de deposició. Per a fer-ho, es numera els estrats sota el nom d'"unitat estratigràfica" (u. e.), de manera que se'ls individualitza uns dels altres. Cada u. e. es registra en una fitxa on s'indiquen les dades que permeten la seva correcta identificació i descripció (ubicació en el jaciment, característiques físiques, posició física respecte a la resta d'u. e. del jaciment amb les quals es relaciona).

Aquest mètode també inclou la realització de material gràfic: planimetria d'una banda i fotografia de l'altra. La planimetria es concreta en plantes i seccions, les quals ens donen, respectivament, una visió diacrònica i una de sincrònica de les troballes realitzades. Pel que fa al material fotogràfic, és imprescindible per a la constància visual dels treballs realitzats.

Cal esmentar també el tractament que es dona al material arqueològic, si n'apareix durant els treballs d'excavació (no és aquest el cas del següent de la present memòria). En primer lloc, es renta amb aigua (sempre que sigui possible per les característiques del material) i se sigla cada peça, per tal de deixar constància del seu lloc de procedència (la sigla consisteix en el codi del jaciment – amb l'any– i la unitat estratigràfica a què pertany el material). I, en segon lloc, les peces preferents, és a dir, aquelles que tenen forma o una decoració prou important, es dibuixen i reben un número, per tal que quedin individualitzades.

³⁰ HARRIS, 1991.

³¹ CARANDINI, 1997.

6. Descripció dels treballs realitzats

El seguiment arqueològic es va portar a terme entre els dies 8 i 16 de març de 2005. L'obra prevista s'havia de dur a terme a la vorera del carrer Comercial, entre els núm. 11 i 19, i a la vorera del carrer de la Ribera, davant poc més de la meitat de la façana sud-oriental del mercat del Born (és a dir, davant del núm. 3 del carrer de la Ribera). En realitat, no obstant això, els treballs d'obertura finalitzaren a la cantonada nord-occidental del carrer Comercial amb el de la Ribera, sense recórrer la façana del mercat. D'altra banda, per tal d'anular una estació transformadora (segons informació de l'empresa que va realitzar els treballs), es va obrir una rasa no prevista al carrer Comercial, a la vorera de la façana del mercat (és a dir, davant del núm. 2 del carrer), aproximadament a l'alçada del núm. 11³².

S'efectuaren un total de quatre rases, amb posterioritat a l'obertura de cales de comprovació que acabaren formant part de les mateixes i que, per aquesta raó, no han rebut tractament diferenciat. S'anomenà rasa 100 la de la vorera nord-oriental del carrer Comercial, rasa 200 la que creuava el carrer Comercial, rasa 300 la de la cantonada del carrer Comercial amb el de la Ribera, al costat del mercat, i rasa 400 la de la vorera sud-occidental del carrer Comercial.

Les unitats estratigràfiques que aparegueren durant el procés d'excavació es van anar numerant de manera correlativa a partir del número que identificava la rasa (per exemple, del 101 en endavant en el cas de la rasa 100).

Les unitats superficials, en tots els casos, van correspondre als nivells de paviment actualment en ús: rajoles de ciment anomenades comunament "panots", en les rases 100 i 300 (unitats estratigràfiques **101** i **301**, respectivament); llambordes, en la rasa 200 (u. e. **201**); i formigó, en la rasa 400 (u. e. **401**).

³² Vegeu, als Annexes: "Documentació planimètrica", fig. B.

En el cas de les rases 100 i 300, per sota dels “panots” es va documentar una preparació de paviment a base de morter de ciment (unitats **102 i 302**).

Si bé les llambordes de la rasa 200 (u. e. 201) van ser extreïdes amb pic manual, l'extracció del paviment actualment en ús i de la seva preparació (en cas de tenir-ne) a la resta de rases es va portar a terme mitjançant martell compressor.

Per sota dels paviments en ús i les seves preparacions, en totes les rases va aparèixer un estrat format per sauló de color marró, més clar i homogeni en el cas de les rases 100 i 400, i més fosc i amb més quantitat de material constructiu contemporani, pedres i plàstics en les rases 200 i 300 (unitats **103, 402, 202 i 303**, respectivament). Fou extret de manera manual, utilitzant pic i pala. La presència d'aquest sauló responia molt probablement a obres realitzades en un passat proper per a la instal·lació de xarxes subterrànies de serveis. En aquest sentit, es va constatar l'existència de cables d'electricitat que recorrien longitudinalment i transversal les rases 100, 300 i 400, així com una canonada d'aigua que creuava la rasa 100, un servei de gas que travessava la rasa 300 i una canonada, ja inutilitzada, que recorria la rasa 200. Aquests nivells formats per sauló s'estenien més enllà de la cota màxima de profunditat de les rases, que va ser d'uns 60 cm. respecte el nivell de circulació a les rases 100 i 300 (5'13 m. s. n. m.) i d'aproximadament 85 cm. a les rases 200 i 400 (4'74 i 4'88 m. s. n. m., respectivament³³).

A l'extrem sud-est de la rasa 100, on es va aprofundir uns 20 cm. més que a la resta de la rasa per tal d'efectuar el creuament del carrer Comercial, es va documentar una estructura (u. e. **104**) coberta pel nivell de sauló 103. Es tractava d'un mur, que només es va poder observar en planta (va aparèixer a 4'9 m. s. n. m., aproximadament), fet de pedres irregulars, de mida mitjana i petita, lligades amb morter de calç d'un color rosa ataronjat, amb alguns maons massissos. Només es va localitzar una de les cares del mur (al sud-est, en

³³ La diferència de cota sobre el nivell del mar entre la rasa 200 i 400, a 85 cm. de profunditat respecte el nivell de circulació, s'explica pel fet que la rasa 200 estava situada a la calçada i, en canvi, la 400 era a la vorera –s'ha de tenir en compte, per tant, l'alçada de la vorada–.

direcció nord-est / sud-oest), ja que la zona on presumiblement hi havia d'haver l'altra era coberta per gran quantitat de cables elèctrics. A aquesta cara que vam poder observar se li adossava un arrebossat de morter de calç de color blanc, d'uns dos centímetres de gruix, de poca qualitat (u. e. **105**).

L'altra rasa on es van documentar restes arqueològiques va ser la 300. Concretament, a uns 60 cm. respecte el nivell de circulació actual (5'13 m. s. n. m.) i cobert pel nivell de sauló 303, es va localitzar un mur fet de pedres mitjanes i petites sense treballar, lligades amb morter de calç ataronjat (u. e. **304**). Si bé en desconeixem la seva amplada, es va poder constatar que seguia una direcció nord-oest / sud-est, ja que se'n va localitzar una cara vista pel sud-oest (l'altra cara quedava fora dels límits de la rasa). Documentat a partir de 5'28 m. s. n. m., s'estenia més enllà de la cota màxima de la rasa. Es recolzava en una segona estructura, el mur **305**.

Aquest segon mur va aparèixer, com l'anterior, a uns 60 cm. de profunditat i també cobert pel nivell 303. Estava compost de pedres mitjanes i petites sense tallar, lligades amb morter de calç de color beix ataronjat. En vam poder observar una cantonada, ja que es va documentar una cara vista pel nord-est i una altra cara vista pel sud-est; en aquesta última s'hi adossava el mur 304, just a tocar de l'indret on el mur girava. Així doncs, el mur 305 seguia una direcció nord-est / sud-oest, en un primer moment, per girar posteriorment cap al nord-oest. Amb una cota superior de 5'17 m. s. n. m., s'estenia més enllà de la profunditat màxima de la rasa. Com en el cas del mur 304, en desconeixem l'amplada.

A la cara vista del mur 304 (cara sud-oest) i a la cara sud-est del mur 305 (és a dir, a l'indret on, per la intersecció dels dos murs, es va documentar un angle), es va poder observar un arrebossat de morter de calç de color blanc poc depurat i poc compacte, d'uns 2 cm. de gruix (u. e. **306**). Es va documentar a partir de 5'12 m. s. n. m. i continuava més enllà de la cota màxima de profunditat de la rasa.

A la mateixa rasa 300, però poc més cap al nord-oest, es van localitzar dos altres murs i un tercer arrebossat, tots ells localitzats únicament en planta (a 4'74 / 4'82 m. s. n. m.).

El primer d'aquests murs (u. e. **307**) seguia una direcció nord-oest / sud-est. Estava format per pedres mitjanes i petites sense tallar, lligades amb morter de calç ataronjat. Presentava una amplada d'aproximadament 50 cm.

A la cara sud-oest se li adossava un arrebossat fet de morter de calç blanc poc compacte i poc depurat, d'uns 2 cm. de gruix (u. e. **309**).

D'altra banda, i per acabar, l'estructura 307 (i, en conseqüència, també parcialment la 309) es recolzava en el segon mur que hem esmentat més amunt (u. e. **308**). Concretament, es tractava d'un mur d'aproximadament 45 cm. d'amplada que seguia una direcció nord-est / sud-oest. Era fet de pedres de mida mitjana i petita sense treballar, lligades amb morter de calç de color ataronjat. Apareixia tallat tant pel nord-est com pel sud-oest.

7. Conclusions

La intervenció arqueològica preventiva portada a terme als carrers de la Ribera, núm. 3, i Comercial, núm. 11-19, de Barcelona³⁴ va permetre conèixer l'existència de restes arqueològiques a la zona afectada, per sota dels nivells contemporanis.

Concretament, es va documentar l'existència d'un total de cinc murs situats, tots ells, a la intersecció del carrer de la Ribera amb el carrer Comercial. Cal esmentar, que cap d'ells van quedar afectats per les obres, ja que la canalització dels cables es va situar per sobre d'aquests.

Dues de les estructures seguien una direcció nord-est / sud-oest (unitats estratigràfiques 104 i 308) i dues altres estaven orientades nord-oest / sud-est (unitats 304 i 307). El cinquè mur (u. e. 305) formava un angle: seguia una direcció nord-est / sud-oest i girava 90 graus cap al nord-oest.

Així doncs, es pot afirmar que tots els murs seguien l'eix nord-est / sud-oest o bé el nord-oest / sud-est (en el cas del mur 305, tots dos eixos).

Pel que fa a la factura dels murs, tots es composaven de pedres sense treballar de mida mitjana i petita, lligades amb morter de calç ataronjat (en el cas dels murs 104 i 305, aquest color ataronjat tenia una tonalitat lleugerament diferent a la resta, essent més rosa en el primer i més beix en el segon). Únicament en el mur 104 es va documentar la presència de maons massissos, si bé poc abundants.

L'amplada dels murs només es va poder mesurar en dos d'ells, el 307 i el 308: oscil·lava entre 45 i 50 cm.

Quatre de les cares dels murs que vam poder observar (d'un total de vuit) eren arrebossades: la cara sud-est dels murs 104 (arrebossat u. e. 105) i

³⁴ Ja s'ha esmentat en l'apartat anterior que, en realitat, els treballs d'obertura finalitzaren a la cantonada nord-occidental del carrer Comercial amb el de la Ribera, i que es va obrir una rasa no prevista al carrer Comercial, a la vorera de la façana del mercat, aproximadament a l'alçada del núm. 11 (vegeu, als Annexes, "Documentació planimètrica", fig. B).

305 (u. e. 306), i la cara sud-oest dels murs 304 (u. e. 306, altra vegada) i 307 (u. e. 309).

Com en el cas dels murs, també els arrebossats presentaven una composició molt similar: morter de calç de color blanc, poc depurat i poc compacte, d'uns 2 cm. de gruix.

La cota superior de les estructures va oscil·lar entre els 4'76 m. s. n. m. i els 5'28 m. s. n. m. Així doncs, es conservaven a aproximadament mig metre o un metre per sota del nivell de circulació actualment en ús al carrer Comercial.

Tot i que, per les pròpies característiques de la intervenció, les estructures localitzades es documentaren tan sols de forma molt parcial, la informació que es va poder recollir ens ha permès arribar a les següents conclusions.

D'una banda, pensem que els murs localitzats en la present intervenció 104 i 304 / 305 corresponen, respectivament, als anomenats 303 i 403 durant el seguiment arqueològic que es va portar a terme en aquest mateix indret durant l'any 2004.³⁵

De l'altra banda, considerem altament probable la pertinença de les estructures documentades a la part destruïda després de la derrota de 1714 de l'antic barri de la Ribera. Si bé la total absència de material arqueològic associat a les estructures localitzades impedeix assegurar-ho, la factura dels murs i, sobretot, la seva orientació, equiparable a la dels carrers d'aquesta zona de l'antic barri de Ribera, així ho indiquen. Es tractaria, concretament, de dependències interiors de l'illa de cases formada pels carrers que al segle XVIII rebien el nom (castellanitzat als plànols que ens han arribat) de Bon Aire,

³⁵ MONGUILÓ, 2005. Pel que fa al mur que en la memòria d'Estibaliz Monguiló porta la unitat estratigràfica 403, cal dir que l'autora va documentar un estrat associat al mateix a 90 cm. de profunditat respecte el nivell actual de circulació (u. e. 404), el qual no va ser excavat perquè no era afectat per l'obra. En la present intervenció, aquesta unitat 404 no va ser localitzada (únicament es va aprofundir a un màxim de 83 cm. de profunditat respecte el nivell de paviment actualment en ús).

Bonaire o Bonayre, den o de Roldó o Roldo, de la Ribera frente al mar i de la Bella o de Abella.³⁶

Les troballes efectuades, així doncs, es troben en la zona de la Ribera ocupada per cases de pescadors de dimensions modestes³⁷. L'època d'edificació d'aquesta àrea ha estat un tema debatut en la historiografia. En aquest sentit, Albert Garcia i Manuel Guàrdia es decantaven, els anys 1986 i 1992, pels voltants de 1400 i de 1300, respectivament³⁸. Ara bé, les excavacions realitzades al mercat del Born han aportat noves dades que comporten una datació més tardana: segles XV-XVI. Al segle XVII es portaren a terme, sembla ser, transformacions en els edificis (canvi d'orientació de les cases, modificacions de la distribució de les parets).³⁹

En qualsevol cas, però, les dades que ens pot aportar la gran excavació del Born són limitades, pel fet que no s'han conservat restes arqueològiques a la zona pròxima a la cantonada sud-est de l'interior del mercat (possiblement per la presència de serveis). Tenint en compte que les estructures de la present intervenció s'han localitzat a la part exterior d'aquesta cantonada, no es poden establir paral·lelismes entre les estructures localitzades i les de l'interior del mercat.

Naturalment, l'escassa profunditat de la zona afectada per la intervenció que ens ocupa, així com les reduïdes dimensions de les rases, l'abundant presència de serveis i la inexistència de material arqueològic, han dificultat en gran mesura l'obtenció de dades més reveladores pel que fa a la datació i atribució de les estructures.

És per aquesta raó que caldrà esperar futures intervencions arqueològiques que ampliïn els coneixements sobre l'àrea estudiada i ajudin a respondre els interrogants plantejats.

³⁶ GALERA, ROCA i TARRAGÓ, 1982, pàg. 154-155 i 168-169, fig. 53 i 58; SANPERE, 1890, lám. entre la pàg. 122 i 123 i entre la pàg. 146 i 147. Vegeu, als Annexes, "Documentació planimètrica", fig. E.

³⁷ ARTIGUES i FERNÁNDEZ, 2002.

³⁸ GARCIA i GUÀRDIA, 1986, fig. 8; GUÀRDIA i GARCIA, 1992, pàg. 44.

³⁹ ARTIGUES i FERNÁNDEZ, 2002.

8. Bibliografia

- AA. VV. (1982): *Gran geografia comarcal de Catalunya. Volum 8: El Barcelonès i el Baix Llobregat*. Fundació Enciclopèdia Catalana. Barcelona.
- AA. VV. (1983): *Passat i present de Barcelona (1). Materials per a l'estudi del medi urbà*. Universitat de Barcelona. Barcelona.
- AA. VV. (1985): *Passat i present de Barcelona (II). Materials per a l'estudi del medi urbà*. Publicacions i edicions de la Universitat de Barcelona. Barcelona.
- AA. VV. (1997): *Els Barris de Barcelona. Volum I: Ciutat Vella. L'Eixample*. Dirigit per Alberch i Fugueras, Ramon. Enciclopèdia Catalana i Ajuntament de Barcelona. Barcelona.
- AA. VV. (2001): *La construcció de la gran Barcelona: l'obertura de la Via Laietana 1908-1958*. Museu d'Història de la Ciutat. Barcelona.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA: *Barcelonaguia* <<http://www.bcn.es/cgi-guia/guiamap4/cgi-guia/?actives=&plant=capes4c&idioma=0&calle=comercial&numero=15&calle2=>>> (consultada el 22 de març de 2006).
- ARTIGUES CONESA, Pere Lluís; i FERNÁNDEZ ESPINOSA, Antoni (2002): *Memoria de la intervenció arqueològica en "L'Antic Mercat del Born" de Barcelona. Fechas de la intervenció: noviembre de 2001 – abril de 2002*. Àrea de Coneixement i Recerca. Generalitat de Catalunya. Treball inèdit.
- CALPENA i MARCOS, Daria. (2004): *Memòria arqueològica conjunta de les intervencions a l'entorn del Passeig del Born (C/ Sombrerers, Fossar de les Moreres i Placeta de Montcada) i Plaça del Fossar de les Moreres. Barri de la Ribera, Ciutat Vella (Barcelona)*. Àrea de Coneixement i Recerca. Generalitat de Catalunya. Treball inèdit.

- CARANDINI, Andrea (1997): *Historias en la tierra. Manual de excavación arqueológica*. Crítica. Barcelona.
- CIRICI, Alexandre (1975): *Barcelona paso a paso*. Teide. Barcelona.
- FABRE, Jaume; i HUERTAS CLAVERIA, Josep Maria (1977): *Tots els barris de Barcelona. Volum V: L'Eixample i la Barcelona Vella*. Edicions 62. Barcelona.
- FÀBREGAS i ESPADALER, Marta. (2004): *Memòria arqueològica: entorn del Passeig del Born (Barri de la Ribera, Districte Ciutat Vella)*. Àrea de Coneixement i Recerca. Generalitat de Catalunya. Treball inèdit.
- FÀBREGAS i ESPADALER, Marta; i HUERTAS ARROYO, Josefa. [1998 o posterior]: *Memoria arqueològica – Mercat del Born. Barcelona (Barrio de la Ribera – Distrito Ciutat Vella). Código – 66/98*. Àrea de Coneixement i Recerca. Generalitat de Catalunya. Treball inèdit.
- FARRÉ, R.; SERRÀ, D. - 1991: *Memòria de l'excavació a la Plaça Comercial*. Inèdit.
- FERRER ÀLVAREZ, Conxita (2002): *Memòria sobre la intervenció arqueològica a l'avinguda de l'Argentera i carrer Comerç*. Barcelona (Barcelonès). Agost 2001. Àrea de Coneixement i Recerca. Generalitat de Catalunya. Treball inèdit.
- GALERA, Montserrat; ROCA, Francesc; i TARRAGÓ, Salvador (1982): *Atlas de Barcelona (segles XVI a XX)*. Publicacions del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya. Barcelona.
- GARCIA ESPUCHE, Albert; i GUÀRDIA BASSOLS, Manuel (1986): *Espai i societat a la Barcelona preindustrial*. Edicions de la Magrana. Barcelona.
- GARCIA ESPUCHE, Albert; i GUÀRDIA BASSOLS, Manuel (1993): "Estructura urbana". A: *Història de Barcelona. Volum 5. El desplegament de la ciutat manufacturera (1714-1833)*. Dirigit per Sobrequés i Callicó,

- Jaume. Enciclopèdia Catalana i Ajuntament de Barcelona. Barcelona. Pàg. 45-107.
- GENERALITAT DE CATALUNYA. DEPARTAMENT DE POLÍTICA TERRITORIAL I OBRES PÚBLIQUES: *Hipermapa. Atlas electrònic de Catalunya*. Data de la darrera actualització: 24/11/2005. <<http://www10.gencat.net/ptop/AppJava/cat/actuacions/territori/hipermapa.jsp>> (consultada el 22 de març de 2006).
 - GRANADOS, J. O. (1982): "La ciutat de Barcelona: l'arqueologia urbana medieval". A: AA. VV. *Catalunya romànica. Volum XX. El Barcelonès. El Baix Llobregat. El Maresme*. Fundació Enciclopèdia Catalana. Barcelona. Pàg. 143-151.
 - GRANADOS, Oriol (1991): "Estructura urbana de la ciutat romana". A: *Història de Barcelona. Volum 1. La ciutat antiga*. Dirigit per Sobrequés i Callicó, Jaume. Enciclopèdia Catalana i Ajuntament de Barcelona. Barcelona. Pàg. 139-201.
 - GUÀRDIA, Manuel; i GARCIA ESPUCHE, Albert (1992): "Consolidació d'una estructura urbana; 1300-1516". A: *Història de Barcelona. Volum 3: La ciutat consolidada (segles XIV i XV)*. Dirigit per Sobrequés i Callicó, Jaume. Enciclopèdia Catalana i Ajuntament de Barcelona. Barcelona. Pàg. 35-72.
 - HARRIS, Edward C. (1991): *Principios de estratigrafía arqueológica*. Crítica. Barcelona.
 - HURTADO, Víctor; MESTRE, Jesús; i MISERACHS, Toni (1995): *Atlas d'història de Catalunya*. Edicions 62. Barcelona.
 - MARSINACH TIRVIÓ, Montserrat (1989): "Urbanisme i societat a Barcelona a mitjan segle XIV: la plaça del Blat". A: AA. VV. *Història urbana del Pla de Barcelona. Volum I. Actes del II Congrés d'Història del Pla de Barcelona celebrat a l'Institut Municipal d'Història els dies 6 i 7 de desembre de 1985*. Institut Municipal d'història. Ajuntament de Barcelona. Barcelona. Pàg. 119-131.

- MIRÓ i ALAIX, Carme (2005): “Balanz anual de l’activitat arqueològica a la ciutat (setembre 2003 - desembre 2004)”. *Quaderns d’arqueologia i història de la ciutat de Barcelona*, Museu d’Història de la Ciutat, Barcelona, època II, any 2005, núm. 01: pàg. 133-149.
- MONGUILÓ CORTÉS, Estibaliz (2005): *Memòria de la intervenció arqueològica als carrers Comercial 11-19, de la Ribera 5-7 i passeig Picasso 40. (Barcelona, Barcelonès). Dades de la intervenció: Del 17 de Març al 25 de Març de 2004. Codi MHCB: 073/04*. Treball inèdit.
- NICOLAU i MARTÍ, Antoni; i CUBELES i BONET, Albert (2004): “El 150è aniversari de l’enderrocament de les muralles: repensant la ciutat contemporània”. A: AA. VV. *Abajo las murallas!!! 150 anys de l’enderroc de les muralles de Barcelona*. Museu d’Història de la Ciutat. Institut de Cultura. Ajuntament de Barcelona. Barcelona. Pàg. 13-37.
- PUIG i VERDAGUER, Ferran (1999): “Món funerari de Bàrcino”. A: AA. VV. *Del romà al romànic. Història, art i cultura de la Tarraconense mediterrània entre els segles IV i X*. Enciclopèdia Catalana, S. A. Barcelona. Pàg. 265-270.
- SANPERE i MIQUEL, Salvador (1890): *Topografía antigua de Barcelona: rodalía de Corbera*. Imprenta de Henrich y Comp. en C. Comandita. Barcelona.
- SANZ PARERA, Miquel (1988): *El Pla de Barcelona. Constitució i característiques físiques*. Amelia Romero, editora. Sant Cugat del Vallès.
- VILA i CARABASA, Josep Maria. [1998 o posterior]: *Memòria de la intervenció arqueològica al C/ Montcada, núms. 21-23 (intervenció 15/98). Barcelona, Barcelonès. 14 de maig a 3 de juliol de 1998. 3 d’agost a 3 d’octubre de 1998. Àrea de Coneixement i Recerca. Generalitat de Catalunya*. Treball inèdit.

ANNEXES

Repertori estratigràfic

Documentació gràfica

- **Documentació fotogràfica**
- **Documentació planimètrica**

Repertori estratigràfic

Fitxa d'unitat estratigràfica				U. E. : 101.	
Sector: Rasa 100.		Fase: --		Cronologia: Contemporània.	
DEFINICIÓ :	Paviment actualment en ús a la vorera nord-est del carrer Comercial.				
DESCRIPCIÓ :	Format per rajoles de ciment (usualment anomenades "panots") de 20 cm. de costat i 3'5 cm. de gruix. Es va documentar entre 5'73 i 5'38 m. s. n. m.				
MATERIAL DIRECTOR :					
SEQUÈNCIA FÍSICA :	Igual a		Equivalent a		
	Rebleix a		És reblert per		
	Cobreix a	102.	És cobert per		
	Talla a		Tallat per		
	Es recolza a		Se li recolza		
	S'entrega a		Se li entrega		

Fitxa d'unitat estratigràfica				U. E. : 102.	
Sector: Rasa 100.		Fase: --		Cronologia: Contemporània.	
DEFINICIÓ :	Preparació del paviment actualment en ús a la vorera nord-est del carrer Comercial.				
DESCRIPCIÓ :	Capa de formigó d'uns 10 cm. de potència. Es documentà aproximadament entre 5'38 i 5'28 m. s. n. m.				
MATERIAL DIRECTOR :					
SEQUÈNCIA FÍSICA :	Igual a		Equivalent a		
	Rebleix a		És reblert per		
	Cobreix a	103.	És cobert per	101.	
	Talla a		Tallat per		
	Es recolza a		Se li recolza		
	S'entrega a		Se li entrega		

Fitxa d'unitat estratigràfica			U. E. : 103.	
Sector: Rasa 100.		Fase: --	Cronologia: Contemporània.	
DEFINICIÓ :	Nivell de rebliment de rases de servei recents.			
DESCRIPCIÓ :	Sauló de color marró clar amb restes de material constructiu contemporani. Cobria serveis contemporanis. L'estrat s'estenia més enllà de la cota màxima de profunditat de la rasa (es documentà entre 5'28 i 5'13 m. s. n. m.).			
MATERIAL DIRECTOR :				
SEQÜÈNCIA FÍSICA :	Igual a		Equivalent a	
	Rebleix a		És reblert per	
	Cobreix a	104, 105.	És cobert per	102.
	Talla a		Tallat per	
	Es recolza a		Se li recolza	
	S'entrega a		Se li entrega	

Fitxa d'unitat estratigràfica			U. E. : 104.	
Sector: Rasa 100.		Fase: --	Cronologia: Moderna.	
DEFINICIÓ :	Estructura.			
DESCRIPCIÓ :	Mur fet de pedres irregulars, de mida mitjana i petita, lligades amb morter de calç de color rosa ataronjat, amb alguns maons massissos. Només es va localitzar una de les cares del mur (al sud-est, en direcció nord-est / sud-oest), ja que la zona on presumiblement hi havia d'haver l'altra era coberta per gran quantitat de cables elèctrics. Únicament documentat en planta (va aparèixer aproximadament a 4'9 m. s. n. m.).			
MATERIAL DIRECTOR :				
SEQÜÈNCIA FÍSICA :	Igual a		Equivalent a	
	Rebleix a		És reblert per	
	Cobreix a		És cobert per	103.
	Talla a		Tallat per	
	Es recolza a		Se li recolza	105.
	S'entrega a		Se li entrega	

Fitxa d'unitat estratigràfica			U. E. : 105.	
Sector: Rasa 100.	Fase: --	Cronologia: Moderna.		
DEFINICIÓ :	Estructura.			
DESCRIPCIÓ :	Arrebossat de morter de calç de color blanc, d'uns dos centímetres de gruix. Documentat a 4'87 m. s . n. m.			
MATERIAL DIRECTOR :				
SEQÜÈNCIA FÍSICA :	Igual a		Equivalent a	
	Rebleix a		És reblert per	
	Cobreix a		És cobert per	103.
	Talla a		Tallat per	
	Es recolza a	104.	Se li recolza	
	S'entrega a		Se li entrega	

Fitxa d'unitat estratigràfica			U. E. : 201.	
Sector: Rasa 200.	Fase: --	Cronologia: Contemporània.		
DEFINICIÓ :	Paviment actualment en ús a la calçada del carrer Comercial.			
DESCRIPCIÓ :	Llambordes de granit d'aproximadament 20 cm. de llargada, 12 d'amplada i uns 15 de profunditat. Documentades entre 5'73 i 5'58 m. s. n. m.			
MATERIAL DIRECTOR :				
SEQÜÈNCIA FÍSICA :	Igual a		Equivalent a	
	Rebleix a		És reblert per	
	Cobreix a	202.	És cobert per	
	Talla a		Tallat per	
	Es recolza a		Se li recolza	
	S'entrega a		Se li entrega	

Fitxa d'unitat estratigràfica			U. E. : 202.	
Sector: Rasa 200.		Fase: --		Cronologia: Contemporània.
DEFINICIÓ :	Nivell de rebliment de rases de servei recents .			
DESCRIPCIÓ :	Sauló de color marró fosc barrejat amb pedres i restes de material de construcció contemporani. Cobria una claveguera contemporània. L'estrat s'estenia més enllà de la cota màxima de profunditat de la rasa (es documentà entre 5'58 i 4'74 m. s. n. m.).			
MATERIAL DIRECTOR :				
SEQÜÈNCIA FÍSICA :	Igual a		Equivalent a	
	Rebleix a		És reblert per	
	Cobreix a		És cobert per	201.
	Talla a		Tallat per	
	Es recolza a		Se li recolza	
	S'entrega a		Se li entrega	

Fitxa d'unitat estratigràfica			U. E. : 301.	
Sector: Rasa 300.		Fase: --		Cronologia: Contemporània.
DEFINICIÓ :	Paviment actualment en ús a la vorera de la cantonada del carrer Comercial amb el de la Ribera.			
DESCRIPCIÓ :	Format per rajoles de ciment (usualment anomenades "panots") de 20 cm. de costat i 3'5 cm. de gruix. Es va documentar entre 5'73 i 5'38 m. s. n. m.			
MATERIAL DIRECTOR :				
SEQÜÈNCIA FÍSICA :	Igual a		Equivalent a	
	Rebleix a		És reblert per	
	Cobreix a	302.	És cobert per	
	Talla a		Tallat per	
	Es recolza a		Se li recolza	
	S'entrega a		Se li entrega	

Fitxa d'unitat estratigràfica				U. E. : 302.
Sector: Rasa 300.		Fase: --		Cronologia: Contemporània.
DEFINICIÓ :	Preparació del paviment actualment en ús a la vorera de la cantonada del carrer Comercial amb el de la Ribera.			
DESCRIPCIÓ :	Capa de formigó d'uns 12 cm. de potència. Es documentà aproximadament entre 5'38 i 5'26 m. s. n. m.			
MATERIAL DIRECTOR :				
SEQÜÈNCIA FÍSICA :	Igual a		Equivalent a	
	Rebleix a		És reblert per	
	Cobreix a	303.	És cobert per	301.
	Talla a		Tallat per	
	Es recolza a		Se li recolza	
	S'entrega a		Se li entrega	

Fitxa d'unitat estratigràfica				U. E. : 303.
Sector: Rasa 300.		Fase: --		Cronologia: Contemporània.
DEFINICIÓ :	Nivell de rebliment de rases de servei recents.			
DESCRIPCIÓ :	Sauló de color marró clar amb pedres petites i restes de material constructiu contemporani. Cobria serveis contemporanis. L'estrat s'estenia més enllà de la cota màxima de profunditat de la rasa (es documentà entre 5'26 i 5'13 m. s. n. m.).			
MATERIAL DIRECTOR :				
SEQÜÈNCIA FÍSICA :	Igual a		Equivalent a	
	Rebleix a		És reblert per	
	Cobreix a	304, 305, 306, 307, 308, 309.	És cobert per	302.
	Talla a		Tallat per	
	Es recolza a		Se li recolza	
	S'entrega a		Se li entrega	

Fitxa d'unitat estratigràfica				U. E. : 304.
Sector: Rasa 300.		Fase: --		Cronologia: Moderna.
DEFINICIÓ :	Estructura.			
DESCRIPCIÓ :	Mur format per pedres mitjanes i petites sense treballar, lligades amb morter de calç ataronjat. Segueix una direcció nord-oest / sud-est. Se'n va localitzar únicament la cara vista pel sud-oest (l'altra quedava fora dels límits de la rasa) i, per tant, se'n desconeix l'amplada. Documentat a partir de 5'28 m. s. n. m., s'estenia més enllà de la cota màxima de la rasa.			
MATERIAL DIRECTOR :				
SEQUÈNCIA FÍSICA :	Igual a		Equivalent a	
	Rebleix a		És reblert per	
	Cobreix a		És cobert per	303.
	Talla a		Tallat per	
	Es recolza a	305.	Se li recolza	306.
	S'entrega a		Se li entrega	

Fitxa d'unitat estratigràfica				U. E. : 305.
Sector: Rasa 300.		Fase: --		Cronologia: Moderna.
DEFINICIÓ :	Estructura.			
DESCRIPCIÓ :	Mur compostat de pedres mitjanes i petites sense tallar, lligades amb morter de calç de color beix ataronjat. Se'n va documentar una cantonada: cara vista pel nord-est i pel sud-est. Seguia una direcció sud-oest / nord-est inicialment i sud-est / nord-oest posteriorment. En desconeixem l'amplada. Amb una cota superior de 5'17 m. s. n. m., s'estenia més enllà de la profunditat màxima de la rasa.			
MATERIAL DIRECTOR :				
SEQUÈNCIA FÍSICA :	Igual a		Equivalent a	
	Rebleix a		És reblert per	
	Cobreix a		És cobert per	303.
	Talla a		Tallat per	
	Es recolza a		Se li recolza	304, 306.
	S'entrega a		Se li entrega	

Fitxa d'unitat estratigràfica			U. E. : 306.	
Sector: Rasa 300.		Fase: --		Cronologia: Moderna.
DEFINICIÓ :	Estructura.			
DESCRIPCIÓ :	Arrebossat de morter de calç blanc poc depurat i poc compacte, d'uns 2 cm. de gruix. Es va documentar a partir de 5'12 m. s. n. m. i continuava més enllà de la cota màxima de profunditat de la rasa.			
MATERIAL DIRECTOR :				
SEQÜÈNCIA FÍSICA :	Igual a		Equivalent a	
	Rebleix a		És reblert per	
	Cobreix a		És cobert per	303.
	Talla a		Tallat per	
	Es recolza a	304, 305.	Se li recolza	
	S'entrega a		Se li entrega	

Fitxa d'unitat estratigràfica			U. E. : 307.	
Sector: Rasa 300.		Fase: --		Cronologia: Moderna.
DEFINICIÓ :	Estructura.			
DESCRIPCIÓ :	Mur compost de pedres mitjanes i petites sense tallar, lligades amb morter de calç de color ataronjat. Seguia una direcció nord-oest / sud-est i presentava una amplada d'aproximadament 50 cm. Es va documentar únicament en planta (amb una cota superior de 4'76 m. s. n. m.).			
MATERIAL DIRECTOR :				
SEQÜÈNCIA FÍSICA :	Igual a		Equivalent a	
	Rebleix a		És reblert per	
	Cobreix a		És cobert per	303.
	Talla a		Tallat per	
	Es recolza a	308.	Se li recolza	309.
	S'entrega a		Se li entrega	

Fitxa d'unitat estratigràfica			U. E. : 308.	
Sector: Rasa 300.		Fase: --	Cronologia: Moderna.	
DEFINICIÓ :	Estructura.			
DESCRIPCIÓ :	Mur format per pedres de dimensions mitjanes i petites sense tallar, lligades amb morter de calç ataronjat. Amb una amplada d'uns 45 cm., seguia una direcció nord-est / sud-oest. Únicament es va documentar en planta (amb una cota superior de 4'82 m. s. n. m.). Estava tallat pels dos extrems (nord-est i sud-oest).			
MATERIAL DIRECTOR :				
SEQÜÈNCIA FÍSICA :	Igual a		Equivalent a	
	Rebleix a		És reblert per	
	Cobreix a		És cobert per	303.
	Talla a		Tallat per	
	Es recolza a		Se li recolza	307.
	S'entrega a		Se li entrega	

Fitxa d'unitat estratigràfica			U. E. : 309.	
Sector: Rasa 300.		Fase: --	Cronologia: Moderna.	
DEFINICIÓ :	Estructura.			
DESCRIPCIÓ :	Arrebossat de morter de calç blanc poc compacte i poc depurat, d'aproximadament 2 cm. de gruix. Es va documentar únicament en planta (a una cota màxima de 4'74 m. s. n. m.)			
MATERIAL DIRECTOR :				
SEQÜÈNCIA FÍSICA :	Igual a		Equivalent a	
	Rebleix a		És reblert per	
	Cobreix a		És cobert per	303.
	Talla a		Tallat per	
	Es recolza a	307, 308.	Se li recolza	
	S'entrega a		Se li entrega	

Fitxa d'unitat estratigràfica			U. E. : 401.	
Sector: Rasa 400.		Fase: --	Cronologia: Contemporània.	
DEFINICIÓ :	Paviment actualment en ús a la vorera sud-oest del carrer Comercial.			
DESCRIPCIÓ :	Capa de formigó d'uns 8 cm. de potència. Es documentà entre 5'38 i 5'65 m. s. n. m.			
MATERIAL DIRECTOR :				
SEQÜÈNCIA FÍSICA :	Igual a		Equivalent a	
	Rebleix a		És reblert per	
	Cobreix a	402.	És cobert per	
	Talla a		Tallat per	
	Es recolza a		Se li recolza	
	S'entrega a		Se li entrega	

Fitxa d'unitat estratigràfica			U. E. : 402.	
Sector: Rasa 400.		Fase: --	Cronologia: Contemporània.	
DEFINICIÓ :	Nivell de rebliment de rases de servei recents.			
DESCRIPCIÓ :	Sauló de color marró clar amb restes de material constructiu contemporani. Cobria serveis contemporanis. L'estrat s'estenia més enllà de la cota màxima de profunditat de la rasa (es documentà entre 5'65 i 4'88 m. s. n. m.).			
MATERIAL DIRECTOR :				
SEQÜÈNCIA FÍSICA :	Igual a		Equivalent a	
	Rebleix a		És reblert per	
	Cobreix a		És cobert per	401.
	Talla a		Tallat per	
	Es recolza a		Se li recolza	
	S'entrega a		Se li entrega	

Documentació fotogràfica

Fotografia núm. 1.

Vista general de la zona intervinguda, des de davant del núm. 11 del carrer Comercial, mirant al sud-est.

Fotografia núm. 2.

Obrer treballant amb el martell compressor a la rasa 100, davant del núm. 15 del carrer Comercial, mirant al nord-oest.

Fotografia núm. 3.

Obrer treballant amb el pic a la rasa 100, davant de la finca núm. 15 del carrer Comercial. Fotografia realitzada mirant al nord-oest.

Fotografia núm. 4.

Obrer treballant amb la pala a la rasa 100, davant de la finca núm. 19 del carrer Comercial. Fotografia efectuada mirant al sud-est.

Fotografia núm. 5.

Rasa 100 ja buidada fins a la cota màxima de profunditat, davant dels núm. 17 i 19 del carrer Comercial. Fotografia realitzada mirant al nord-oest.

Fotografia núm. 6.

Tall estratigràfic de la Rasa 100, davant del núm. 19 del carrer Comercial, mirant al sud-oest. S'hi poden observar les u. e. 101, 102 i 103.

Fotografia núm. 7.

Mur 104 i arrebossat 105, visió zenital.

Fotografia núm. 8.

Detall de l'arrebossat 105, mirant al nord-oest.

Fotografia núm. 9.

Rasa 200 ja buidada fins a la cota màxima de profunditat. Fotografia realitzada mirant al nord-est.

Fotografia núm. 10.

Rasa 300 ja buidada fins a la cota màxima de profunditat. Fotografia realitzada mirant al nord-est.

Fotografia núm. 11.

Estructures 304, 305 i 306, a la rasa 300. Visió zenital.

Fotografia núm. 12.

Estructura 305, a la rasa 300.

Fotografia núm. 13.

Estructures 304, 305 i 306, a la rasa 300.

Fotografia núm. 14.

Detall de l'arrebossat 306, a la rasa 300. Fotografia efectuada mirant a l'oest.

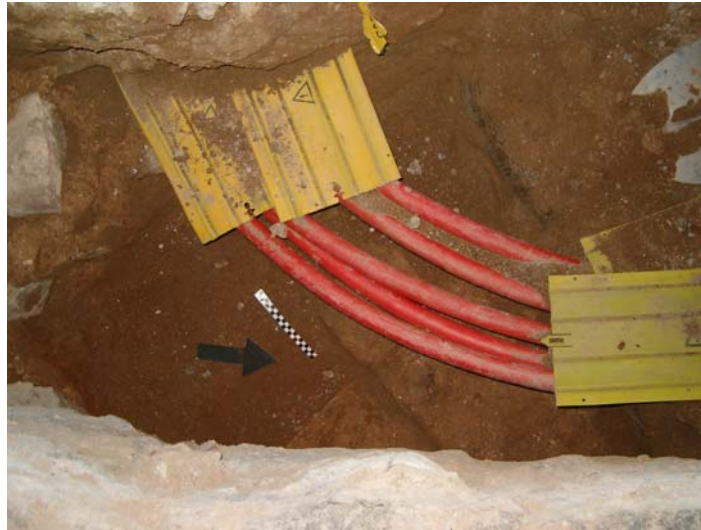
Fotografia núm. 15.

Estructures 307 i 308, a la rasa 300.

Fotografia núm. 16.

Estructures 306, 307 i 308, a la rasa 300. Visió zenital.

Fotografia núm. 17.

Visió conjunta zenital de les estructures 305, 306, 307 i 308, a la rasa 300.

Fotografia núm. 18.

Rasa 400 ja buidada fins a la cota màxima de profunditat. Fotografia realitzada mirant al nord-oest.

Fotografia núm. 19.

Obrers treballant en la col·locació de tub per a cable elèctric a la rasa 200. Fotografia realitzada mirant al nord-est.

Fotografia núm. 20.

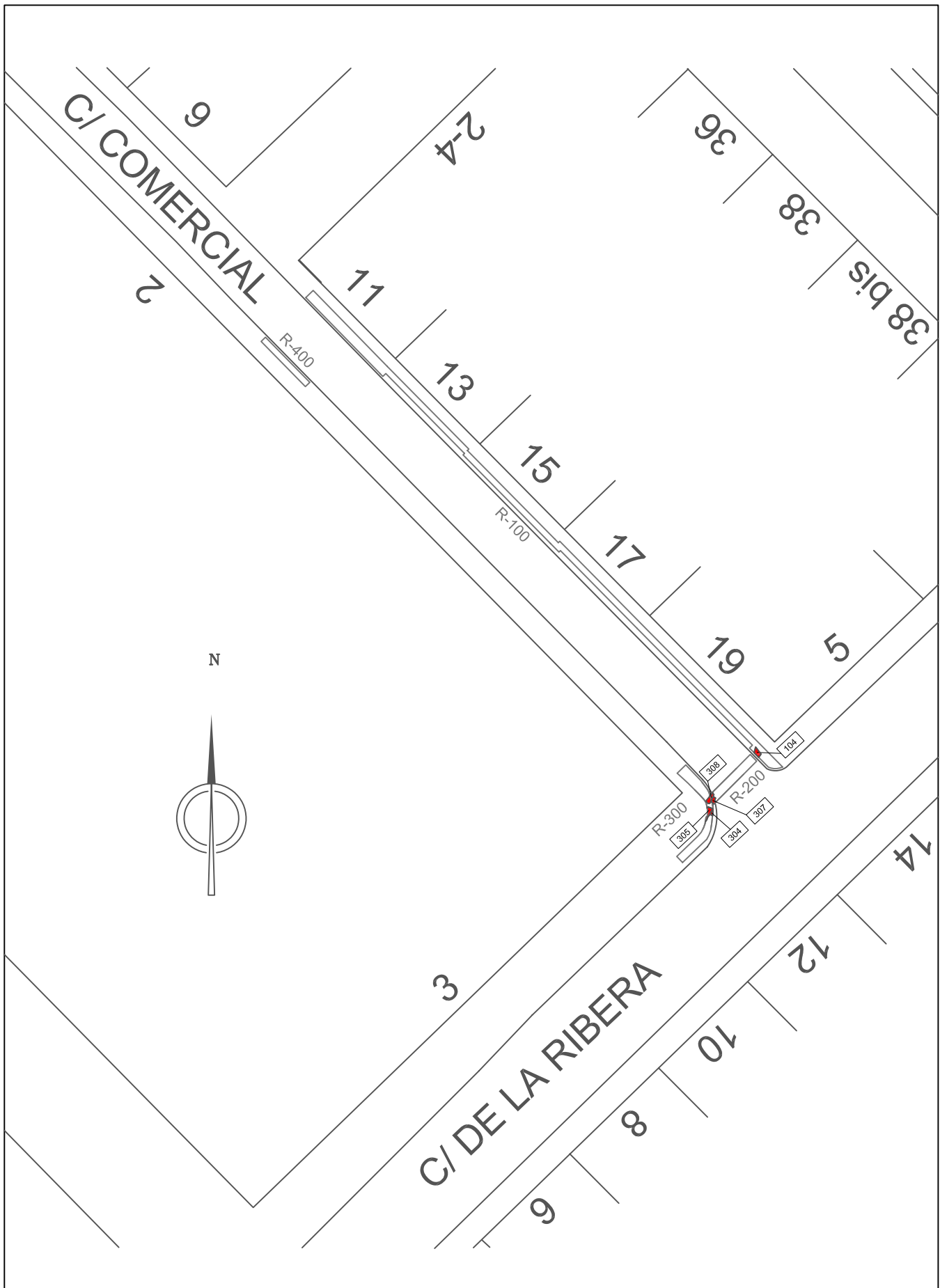
Obrers treballant en la col·locació de cable elèctric a la rasa 300. Fotografia realitzada mirant al sud-oest.

Documentació planimètrica

Figura A.

Situació de la zona objecte de la intervenció arqueològica preventiva.

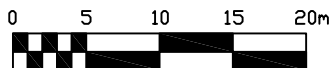

ESCALES:

1:500

NUMÉRICA

GRÀFICA

Nom:

Fig. B:
situació de les rases i
de les estructures

Data:

Març de 2005

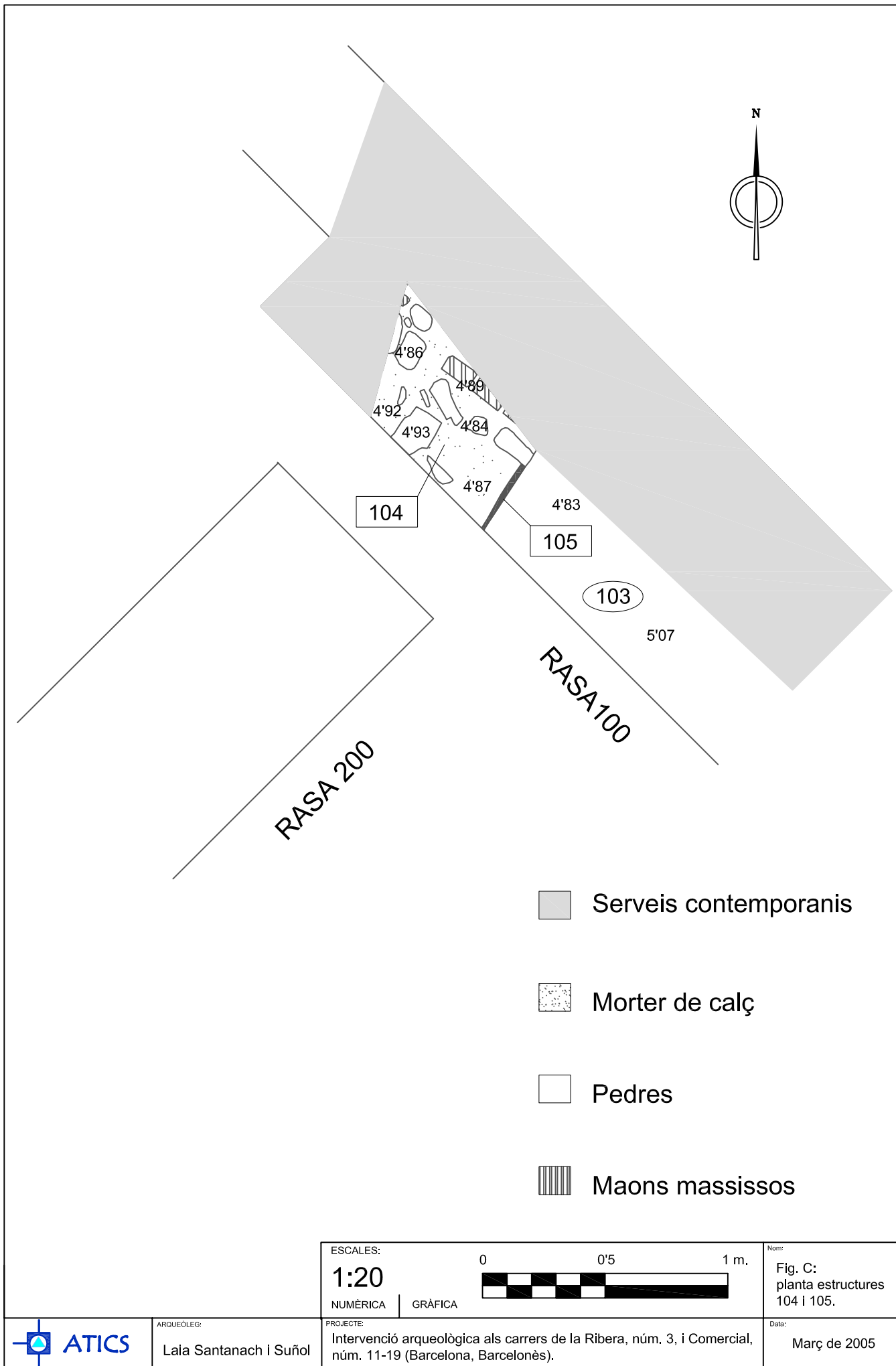

ARQUEÒLEG:

Laia Santanach i Suñol

PROJECTE:

Intervenció arqueològica als carrers de la Ribera, núm. 3, i Comercial, núm. 11-19 (Barcelona, Barcelonès).

■ Serveis contemporanis

▨ Morter de calç

□ Pedres

▨ Maons massissos

ESCALES:
1:20
 NUMÈRICA | GRÀFICA

0 0'5 1 m.

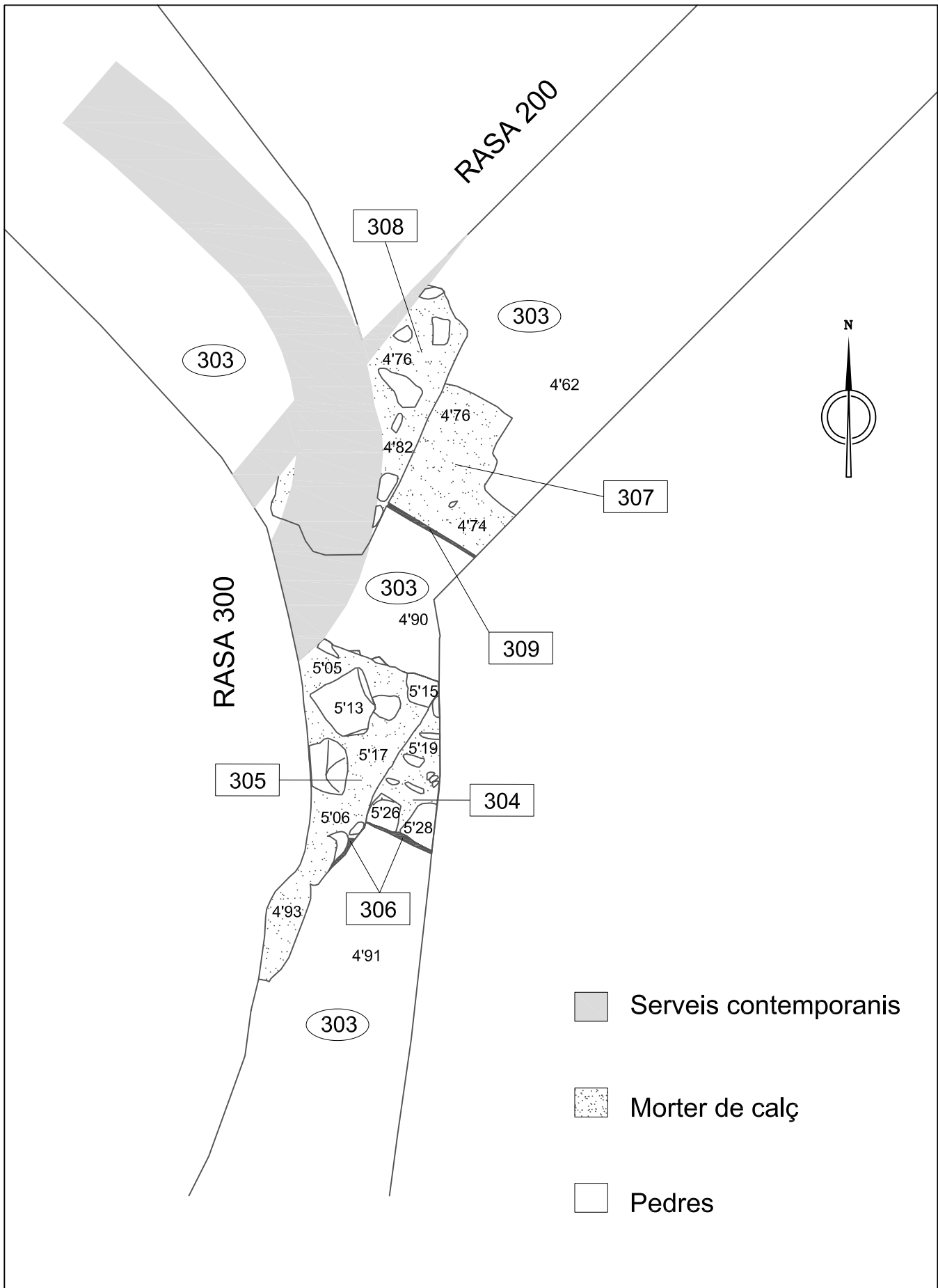
Fig. C:
 planta estructures
 104 i 105.

ARQUEÒLEG:
 Laia Santanach i Suñol

PROJECTE:
 Intervenció arqueològica als carrers de la Ribera, núm. 3, i Comercial,
 núm. 11-19 (Barcelona, Barcelonès).

Data:
 Març de 2005

- Serveis contemporanis
- Morter de calç
- Pedres

ESCALES:
1:20
 NUMÉRICA | GRÀFICA

0 0'5 1 m.

Nome:
Fig. D:
 planta estructures
 304 a 309.

ARQUEOLÒG:
 Laia Santanach i Suñol

PROJECTE:
 Intervenció arqueològica als carrers de la Ribera, núm. 3, i Comercial,
 núm. 11-19 (Barcelona, Barcelonès).

Data:
 Març de 2005